

De Windward Island Bank Ltd, 2014

Foto: René Caderius van Veen

Saba: nog steeds 'Unspoiled Queen'

Frans Brugman

Op een welkomstbord van het kleine vliegveld van het Caribische eiland Saba staat de tekst: 'The Unspoiled Queen'. Zon, zee en een onbedorven natuur kenmerken het eilandje, dat naast Bonaire en St. Eustatius sinds oktober 2010, na de opheffing van de Nederlandse Antillen, als 'openbaar lichaam' een van de drie bijzondere gemeenten van Nederland werd. Het gebouwde erfgoed wordt er echter bedreigd, ondanks de wens om te komen tot een UNESCO-status.

Saba meet slechts dertien vierkante kilometer. Het eiland kent steile hellingen en heeft een mild klimaat. Het cultureel erfgoed in de vorm van houten cottages komt in het ruige landschap goed tot zijn recht. Rond 1645 landde een groep Hollandse kolonisten vanuit St. Eustatius en stichtte er een permanente nederzetting. Na ruim vijftig jaar van strijd tussen Fransen, Engelsen en Hollanders, kwam Saba eind 17de eeuw onder supervisie van het Hollandse St. Eustatius. Tot het einde van de Tweede Wereldoorlog was Saba een geïsoleerde, maar zelfvoorzienende gemeenschap. De huidige eilandbewoners, geboren en getogen Sabanen, zijn oorspronkelijk afkomstig uit Zeeland, Engeland, Ierland of Schotland. De oudste bewoningsgeschiedenis gaat echter terug tot de precolumbiaanse periode. In 2013 zijn er op het eiland vitrines geplaatst met artefacten en andere sporen van de indianenstammen die Saba voor de kolonisatie bevolkten.

Saba vormt samen met St. Eustatius en St. Maarten het bovenwindse deel van de voormalige Nederlandse Antillen. De Benedenwindse eilanden Aruba, Bonaire en Curaçao liggen ongeveer 900 km zuidelijker, voor de kust van Venezuela. Bij elkaar leven op het eiland ca 1.900 mensen. Door de komst van het vliegveld in 1963 is het toerisme, waaronder duiktoerisme, op gang gekomen. De aanwezigheid van de Saba University heeft in korte tijd het aantal bewoners met 600 doen toenemen.

De monumentale cottages zijn verspreid over het eiland terug te vinden in plaatsen met intrigerende namen als Hell's Gate, Windwardside, St. John's en The Bottom. The Bottom is de hoofdstad van het eiland. Hier bevinden zich de bestuursgebouwen en de residentie van de gouverneur. The Bottom telt een veertigtal historisch waardevolle gebouwen en Windwardside rond de zeventig. De gevels van de oorspronkelijke woningen zijn bedekt met wit geschilderde houten shingles (houten plankjes afgeleid van het Duitse woord Schindel) of wit geschilderde houten delen. De roodgeverfde shingles op het dak zijn beeldbepalend in

het landschap. De luiken zijn geschilderd in de kleuren wit en groen en de boeiboorden en de veranda's zijn veelal afgewerkt met zogenaamde gingerbread-sierlijsten. De kenmerken van de huizen dienen volgens een 'voorschrift' van de toenmalige Lt. Governor Wycliff Smith van 21 juli 1986 te worden gerespecteerd. Behalve de woningen is ook het stratenpatroon op het eiland onveranderd, evenals de terreinafscheidingen, die bestaan uit natuursteen. Opvallend zijn ook de kleine begraafplaatsjes in de particuliere tuinen van de cottages. Soms gaat het om één of twee zerken, het kunnen er ook tien zijn.

Aantasting

Op het eerste oog lijkt er dus sprake te zijn van een 'Unspoiled Queen'. Echter, duidelijke beschermende regels ontbreken. Wie beter kijkt en vaker terugkeert ervaart dat. Hoewel het lijkt alsof het eiland nog steeds lieflijk en onbedorven is, staan de cultuurhistorische waarden sterk onder druk.

Slechts een relatief kleine driehoek vanaf de sulfaatmijn tot aan de top van het eiland is aangemerkt als beschermd natuurmonument. Voorts is het 'onderwaterpark' rondom het eiland goed beschermd.

Vanaf 1985 is door de auteur van dit artikel en prof. dr. ir. L.C. Temminck Groll uitgebreid onderzoek verricht naar de geschiedenis, de typologie en de invloeden van buiten met betrekking tot de typisch Sabaanse cottages. Toen werd al gepleit om maatregelen ter bescherming van dit cultureel erfgoed te nemen. Aan de hand van deze studie kon een monumentenregister worden opgesteld. Waardenstellingen voor een tiental monumentale objecten werden vervaardigd en aangeboden aan de gezaghebber. Aanwijzingsbeschikkingen konden worden verstuurd en het eiland zou daarna hebben kunnen beschikken over een gevuld monumentenregister. In 1989 kwam er een Monumentenlandsverordening. In 2010 werd een 'Monumenteneilandsverordening

Foto: Frans Brugman

Dezelfde plek in The Bottom voor de nieuwbouw. Situatie 1986.

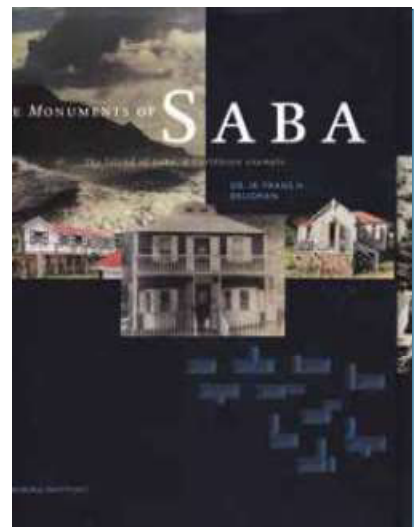
Saba 2010 'vastgesteld: ...overwegende dat tot behoud van monumenten van geschiedenis en kunst alsmede tot behoud van het stadsgezicht het noodzakelijk is voorschriften vast te stellen ter uitvoering van de Monumentenlandsverordening 1989...'. De wettelijke basis vormt de Monumentenwet Bes. Daar is het verder bij gebleven. Saba heeft geen monumentenraad, geen monumentenregister en derhalve ook geen verbod op sloop, omdat er geen monumenten zijn aangewezen. Tot het zo ver is, kan iedere eigenaar van een traditionele houten cottage deze slopen om er een betonnen of stenen woning met meerdere bouwlagen voor in de plaats te bouwen. Hoewel er regels zijn dat een gebouw niet hoger mag zijn dan twee verdiepingen, trekken de eilanders zich in de praktijk hier niet veel van aan.

Het in Nederland succesvolle Nationaal Restauratie Fonds (NRF) heeft gelden gereserveerd voor Saba, oorspronkelijk een bedrag van 1,25 miljoen euro. Door het ontbreken van aanvragen is een deel van deze som besteed aan projecten op Bonaire, zodat thans nog 750.000 euro beschikbaar is voor initiatieven op Saba.

Een pilotproject, waarbij eigenaren een gunstige restauratielening bij het NRF zouden kunnen afsluiten, kwam niet van de grond. Op Saba werden 'startnotities' geschreven, waarbij keuzes samen hingen met condities als eigendomssituatie, kans op financiering uit een toekomstig revolving-fund, mogelijke exploitatie van het object en ambities van de eigenaar. Een eigenaar van een cottage haakte af omdat hij geen duidelijkheid kreeg over fiscale consequenties van zijn plannen. Voor een andere eigenaar duurde het allemaal te lang. Ook impulsen vanuit Nederland door onder meer Stadsherstel Amsterdam, samen met het ministerie van OCW, mochten niet baten. De indruk in Nederland bestond uit het feit dat onvoldoende steun werd gekregen van de zijde van de plaatselijke overheid.

Saba op de Werelderfgoedlijst?

De Sabaanse overheid heeft in 2011 verzocht om op de UNESCO Werelderfgoedlijst te komen op grond van de bijzondere natuur en de cultuurhistorische waarden. Die aanvraag was echter zo onvolledig, dat in april 2013 aan René Caderius van Veen, die sinds enkele jaren op Saba woont, door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed verzocht

Frans Brugman publiceerde in 1995 een boek over de historie van de cottages op Saba. 'The monuments of Saba. The Island of Saba, a Caribbean example' werd uitgegeven door De Walburg pers en is tweedehands via diverse websites te bestellen.

Foto: Frans Brugman

Het postkantoor, gebouwd in 1930 dat in de jaren '80 ook het toeristenbureau onder dak kreeg.

werd om zoveel mogelijk documentatie aan te dragen ter onderbouwing van de aanvraag. Op basis van eerdere onderzoeken is een rapport verschenen met betrekking tot de aanvraag van Saba als 'mixed-site' te worden geplaatst op de Werelderfgoedlijst. Het gebrek aan beschermende maatregelen, aan voortgang met het opstellen van een voorlopige monumentenlijst en aan een beschermend plan op basis van de Wet ruimtelijke ordening zijn stevige tekortkomingen. Daarnaast is het niet ingesteld hebben van een onafhankelijke en deskundige monumentencommissie en het niet uitwerken van de monumentennota voor de bescherming van het gebouwde erfgoed fnuikend gebleken. Het leidt er toe dat plaatsing op de UNESCO-werelderfgoedlijst niet aan de orde komt voor het jaar 2020. En dat terwijl er nog steeds voldoende te beschermen is! Zo opende ons Koningspaar in 2013 een route langs overblijfselen van suikerbran-

derijen en negerhutten, door het onthullen van een informatiebord bij een van de opgegraven fundamente. De particuliere begraafplaatsjes bij de cottages zijn een relict uit het tijdperk van de indianen, dus van voor 1640. Deze traditie werd overgenomen door de kolonisten. Het meest in het oog springend is echter de architectuur en het materiaalgebruik van de vele cottages. Het zijn de beeldbepalende elementen bij uitstek voor de charme van de bebouwde delen van Saba.

Ook de resten van de oude achttiende-eeuwse plantages zijn de moeite waard. Die bestaan merendeels uit, inmiddels door het tropisch woud weer overgroeide, akkertjes in terrassenbouw. Sommige zijn zelfs nog in gebruik ook al is dit op kleine schaal, soms moeilijk toegankelijk en zeker moeilijk te bewerken. In het project 'SABAGRO' wordt samen met de universiteit van Wageningen bestudeerd in hoeverre land- en tuinbouw weer gestimuleerd kunnen worden om Saba minder afhankelijk te maken van importproducten. Dit zou heel goed samen kunnen gaan met een soort restauratie en hergebruik van de kleine plantages. Ook bevinden zich resten van de indigo- en suikerindustrie op het eiland.

Wat nu te doen...?

De cottages worden bedreigd door nieuwbouw. Sommige zijn inmiddels geheel vernieuwd en opgetrokken in beton. De aanvraag voor de Werelderfgoedlijst is op de lange baan geschoven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De belangrijkste reden is het ontbreken van enige vorm van bescherming. Heemschutter René Caderius van Veen, die in 2011 uit Groningen vertrok en nu woonachtig is op Saba, trekt met vereende krachten aan de bel. Zo probeert hij bij de lokale overheid een kadasterkaart te bemachtigen. Een eerste stap in het proces om te komen tot een verantwoorde bescherming van de eilandcultuur weer vlot te trekken. De vraag is of de Nederlandse manier van erfgoedbescherming op een Caribische eiland een op een over te zetten is. Misschien zijn andere vormen van bewustwording, en daarmee behoud en bescherming, noodzakelijk. Het boek 'The Monuments of Saba' bevat 20 bladzijden met aanbevelingen. Sommigen zijn bekend en op een iets aangepaste wijze prima uitvoerbaar. Voorbeelden zijn het opzetten van een Monumentenloket, waar de eilanders terecht kunnen met hun vragen, en het instellen van een monumentenfonds dat bijdraagt

Brugman: 'Toen ik in 1986 met mijn echtgenote en dochtertje Bibi op Saba verbleef, vroeg mijn dochter wat die stenen in de tuin van de cottage toch voor dingen waren. Ze zat heerlijk in het zonnetje...op een grafzerk. Ik legde haar uit dat daaronder mensen begraven lagen, waarop zij antwoordde: "Dat is dan pas gebeurd want deze steen is nog warm.'"

aan het in stand houden van karakteristieke (onderdelen van) panden. Het belangrijkste is echter bewustwording van het erfgoed bij de jongste generatie. Misschien ligt er voor het onderwijs op Saba een eerste taak om de eilanders te wijzen op hun unieke cultuur, zodat het eiland 'unspoiled' en daarmee aantrekkelijk blijft voor bewoners en toeristen. Omdat er een forse taak ligt in de bescherming van het Sabaans erfgoed zijn er plannen om te komen tot een werkgroep binnen Heemschut die zich specifiek zal richten op de BES-eilanden, als bijzondere Nederlandse Gemeenten. De 'waakhondfunctie' van Heemschut wordt hiermee uitgebreid. ■

Frans Brugman was docent aan de Universiteit van de Nederlandse Antillen (1984-1995) en directeur van de N.V. Stadsherstel Willemstad (1995-2012). Thans is hij consultant bij Bridgeconsult en lid van de commissie Noord-Holland van Heemschut. René Caderius van Veen leverde waardevolle bijdragen aan dit artikel.

Foto: René Caderius van Veen

Dezelfde situatie in 2014. Ook een bijzonder detail als de klokkentoren is verdwenen.

Een overzicht van de panden die als monument op Saba aangemerkt zouden moeten worden, is te vinden op de site www.sabaweb.nl/monumenten-saba. Deze site is samengesteld door Heemschut-vrijwilliger René Caderius van Veen.